

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 343.288

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.1>

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: РОЛЬ КУЛЬТУРНО-МЕНТАЛЬНИХ ЧИННИКІВ

Андрусяк І.,

кандидат юридичних наук, доцент,

Національний університет «Львівська політехніка»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6887-0510>

e-mail: iryna.p.andrusiak@lpnu.ua

Андрусяк І. Запобігання та протидія домашньому насильству: роль культурно-ментальних чинників.

У статті проведено аналіз культурно-ментальні чинників, які впливають на поширення проблеми домашнього насильства.

Мотивовано, що культурно-ментальна традиція домашнього насильства є тим фоновим явищем з яким боротися виключно правовими засобами неможливо. Культурно-ментальна традиція домашнього населення - це складний соціокультурний феномен, який виявляє утворені в суспільстві уявлення, норми та цінності, які можуть сприяти виникненню та підтримувати випадкові насильництва в сімейних відносинах. Цей аспект має суттєвий вплив на динаміку та поширення домашнього населення в певній культурній спільноті.

Вказано, що домашнє населення порушує основні права та свободи особистості, поглиблює соціальні проблеми та негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я постраждалих. Прояви домашнього насильства прямо порушують сферу гуманізації суспільної реальності, зазіхають на права людини через девальвацію природного права на життя, свободу та безпеку особистості, зокрема ставлячи під загрозу фізичному та емоційному недоторканність потерпілих.

В статті визначено, що роль культурно-ментальних цінностей суспільства є вагомю, особливо в контексті громадського схвалення проявів домашнього насильства, ігнорування проблеми та сприймаючи його не досить серйозно та ставлячись до цього як до очікуваного явища.

Автором визначено характеристики ментально-культурних цінностей суспільства, що провокують поширення домашнього насильства.

Розв'язання питань, пов'язаних з домашнім насильством, потребує інтегрованого підходу, активної участі громади та владних установ, а також підвищення усвідомленості суспільства щодо негативного впливу цього явища на індивіда, родину та суспільство в цілому. Отже, можна стверджувати, що правова політика у сфері домашнього населення має бути комплексною системою правових та юридичних механізмів запобігання та протидії цьому явищу. Трансформація гендерних норм, подолання негативних сімейних традицій шляхом зміни поведінки та програм, орієнтованих на спілкування, може сприяти нормам гендерної рівності та запобігти домашньому насильству.

Ключові слова: домашнє насильство, суспільство, традиції, громадське схвалення, запобігання та протидія, культурні чинники, менталітет, порушення прав людини.

Andrusiak I. Preventing and combating domestic violence: the role of cultural and mental factors.

The article analyzes the cultural and mental factors that influence the spread of the problem of domestic violence.

It is motivated by the fact that the cultural and mental tradition of domestic violence is the background phenomenon that cannot be combated exclusively by legal means. The cultural-mental tradition of the

domestic population is a complex socio-cultural phenomenon that reveals ideas, norms and values formed in society, which can contribute to the emergence and support of accidental violence in family relationships. This aspect has a significant impact on the dynamics and distribution of the domestic population in a certain cultural community.

It is indicated that the domestic population violates the basic rights and freedoms of the individual, deepens social problems and negatively affects the physical and mental health of the victims. Manifestations of domestic violence directly violate the sphere of humanization of social reality, encroach on human rights due to the devaluation of the natural right to life, freedom and security of the individual, in particular, endangering the physical and emotional integrity of the victims.

The article determines that the role of cultural and mental values of society is significant, especially in the context of public acceptance of domestic violence, ignoring the problem and not taking it seriously enough and treating it as an expected phenomenon.

The author identifies the characteristics of the mental and cultural values of society that provoke the spread of domestic violence.

Solving issues related to domestic violence requires an integrated approach, active participation of the community and authorities, as well as raising public awareness of the negative impact of this phenomenon on the individual, family and society as a whole. Therefore, it can be argued that the legal policy in the field of domestic population should be a complex system of legal and legal mechanisms to prevent and counteract this phenomenon. Transforming gender norms, overcoming negative family traditions through behavior change and communication-oriented programs can promote gender equality norms and prevent domestic violence.

Key words: domestic violence, society, traditions, public approval, prevention and countermeasures, cultural factors, mentality, human rights violations.

Постановка проблеми. Домашнє населення є актуальною проблемою в сучасному суспільстві. Запобігання та боротьба з домашнім насильством є нагальним завданням для всього суспільства та окремо для державної політики. Громадянське суспільство та органи публічної влади в контексті ідеології верховенства права та ціннісних вимірів людини повинні працювати над підвищенням усвідомлення глобальності проблеми та розробкою ефективних стратегій протидії, щоб забезпечити безпеку та гідність кожної людини у сімейному середовищі.

В умовах сучасного суспільства удосконалення правової політики у сфері запобігання та боротьби з проявами домашнього насильства актуалізується з наступних причин: така форма комунікації між людьми порушує основні права та гідність людини, оскільки природним правом кожної людини є право на життя без насильства та утисків; жертви домашнього насильства часто не можуть уникнути від серйозних психологічних та фізичних травм, що може вплинути на їх фізичне та емоційне здоров'я, а також на майбутню якість життя, часто навіть протягом десятиліть; домашнє населення може призвести до руйнування сімей та відносин між її членами, що відобразиться на психологічному стані всіх учасників родинних і сімейних відносин; суттєві соціальні та економічні втрати, зокрема що включають на медичне обслуговування та правову допомогу жертвам; порушення громадського порядку та безпеки, оскільки насильство в сім'ї може мати вплив на загальний громадський порядок та безпеку.

Домашнє населення порушує основні права та свободи особистості, поглиблює соціальні проблеми та негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я постраждалих. Прояви домашнього насильства прямо порушують сферу гуманізації суспільної реальності, зазіхають на права людини через девальвацію природного права на життя, свободу та безпеку особистості, зокрема ставлячи під загрозу фізичному та емоційному недоторканність потерпілих. Крім того, воно часто погіршує обмеження свободи вибору та самовизначення, або навіть спричиняє контроль над власним життям. Особливо актуалізується проблема у зв'язку зі зростанням проблеми у світовому і національному масштабі, зокрема за окремими аналітичними даними домашнє насильство зросло на 16% за останні десять років (з 2008 по 2018 рік) [1].

В Україні тільки останні декілька років відбувається висвітлення цього питання, оскільки як в багатьох традиційних суспільствах донедавна вважалося, що проблема має приватно-побутовий характер тому не потребує втручання з боку держави. Нині слід говорити про необхідність розроблення комплексної правової політики запобігання та протидії проявам домашнього насильства, що включає нормативні, організаційні, громадські, культурні та економічні заходи всіх суб'єктів суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гендерної рівності, дотримання прав і свобод людини як принципу діяльності органів публічної влади набуває особливої уваги у колі науковців та практиків. Зокрема проблему аналізували представники теоретичної юриспруденції, конституційного та особливо кримінального права, зокрема І. Жаровська, Ф.В. Веніславський, С.П. Погребняка, Н.П. Бортник, О.В. Степаненко, А.А. Вознюк та інші. Активно питання формування причин домашнього насильства розглядали представники іноземної школи права.

Однак існує ряд невіршених доктринальних та праксіологічних питань, що потребують додаткового аналізу, серед яких вплив культурно-ментальних цінностей суспільства на формування громадського схвалення домашнього насильства.

Метою цієї наукової статті є аналіз культурно-ментальні чинників, які впливають на поширення проблеми домашнього насильства.

Вклад основних положень. На сьогодні теорія держави і права не має єдиного комплексного визначення домашнього насильства. Наукова спільнота перебуває у постійному доктринальному дискурсі щодо тлумачення та особливостей цього негативного явища.

Загалом більшість науковців зводять домашнє насильство до широкого розуміння проблематики, і описують його як владу, якою одна доросла людина зловживає у стосунках, щоб контролювати іншу. Така позиція дає змогу виокремлювати різні форми такого насильства (фізичного насильства, психологічного насильства, соціального насильства, фінансового або сексуального насильства). Міжнародні інституції також достатньо широко тлумачать це явище, зокрема Всесвітня організація охорони здоров'я унормовує, що «домашнє насильство – це не просто аргумент. Це модель примусового контролю, яку одна особа здійснює над іншою. Зловмисники використовують фізичне та сексуальне насильство, погрози, емоційні образи та економічні позбавлення як спосіб домінувати над своїми жертвами та добиватися свого» [2].

На противагу такому широкому розумінню, деякі експерти вводять додаткові критерії для тлумачення насильства через чинник домашнього. Таллох (Tulloch) пропонує що цей тип насильства відноситься до жорстокого поводження між одруженими партнерами або де-факто незаміжніми, але такими, що проживають разом протягом шести місяців або більше і, яке відбувається вдома [3]. На думку Даттона (Dutton) [4] насильство включає зазвичай насильницькі дії, які з високою ймовірністю спричиняють в тому числі тілесні ушкодження, побиття, удари та застосування зброї. Також цитований науковець акцентує увагу на тому, що термін «домашній» використовувався для зменшення ролі і значення насильства з боку подружжя як за його серйозністю, так і за масштабами. Він вказує, що домашнє насильство може спричинити серйозні наслідки, проти не завжди позиціоновано вагомість і кримінальний характер дій, оскільки соціум виводить вказане до приватної сфери життя. Джура Ф. і Р. Букалія (Florence Jura, Richard Bukaliya) позиціонують домашнє насильство як зловживання владою у стосунках, що демонструється зусиллями фізичного, вербального, сексуального, психологічного та емоційного контролю, і цей тип поведінки має повторюватися в циклі подій [5]. Тобто, на думку науковців, одноразові дії, які характеризують форми насильницьких проявів не вважаються домашнім насильством.

Європейські та національні стандарти нормативного регулювання є прибічниками широкого тлумачення домашнього насильства як негативного соціально-індивідуального явища.

7 квітня 2011 року Рада Європи, як міжнародна організація, що займається правами людини, демократією та верховенством права, прийняла «Конвенцію про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством». Конвенція, яку зазвичай називають Стамбульською конвенцією за назвою міста, де міністри підписали документ, забезпечує комплексну правову основу та політичний підхід до боротьби з гендерним насильством та домашнім насильством для 46 держав-членів, що охоплює приблизно 670 мільйонів людей. Стамбульська конвенція визначає «домашнє насильство» означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні» [6].

Національний спеціалізований акт «Про запобігання та протидію домашньому насильству» також широко тлумачить субектів та діяння що стосується домашнього насильства, зокрема встановлюючи, що це «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами,

або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [7].

Для визначення правової природи цього діяння слід вернутися до причин його поширення. У цьому контексті, на нашу думку, слід відмежувати індивідуальні, соціальні та культурно-ментальні чинники.

До перших (індивідуальних) відносять стрес, зловживання психоактивними речовинами, гнів, історію насильства в сім'ї, схильність до насильства в цілому, психічне здоров'я та/або емоційні проблеми правопорушника, особистісні проблеми, брак освіти, фактори, що стосуються жінки, розпад шлюбу, низький рівень особистої моралі, провокація жертви тощо. Вони характеризуються особистістю кривдника і його характеристиками життєвого устрою.

Соціальні чинники позиціонуються нами як певні політичні чи економічні обставини, що відбуваються у суспільстві, які стають основою для особливостей протиправної поведінки стосовно членів своєї сім'ї у окремої групи осіб. Проблеми соціального характеру особливо суттєві, так глобальне дослідження 32 країн Північної Америки, Європи, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Африки продемонстрували, що COVID-19 спричинив збільшення випадків домашнього насильства, особливо протягом першого тижня карантину через у кожній країні не залежно від економічного розвитку чи територіального поширення [8]. Пандемічна загроза, а тепер військова криза зумовлює суттєвий тягар на членів суспільства, що провокує зростання випадків домашнього насильства загалом.

Культурно-ментальні чинники також відіграють вагомий роль. Здавалось би, сучасне постмодерніське суспільство, що розвинулося в глобалізованому соціумі з суттєвим впливом інформаційних технологій та трансформації менталітету особи, не мало б відчувати суттєвий вплив традицій громади на поведінку людини, особливо якщо вона має девіантну форму. Проте навіть сьогодні слід вести мову про значення культурних звичаїв, релігійних канонів, традиційних елементів поведінки і комунікації як передумови поширення домашнього насильства.

Представники іноземної школи соціології права вказують, що не можна недооцінювати важливість макросистемних сил (таких як культурні та соціальні норми) в етіології насильства в будь-якій країні, змінні індивідуального рівня, які все ж мають культурний характер від минулих поколінь (такі як спостереження за насильством між батьками під час дорослішання), що також відіграють важливу роль у розвитку такого насильства [9].

Юристи-дослідники з Бангладеш підсумували, що домашнє насильство було спричинено: практикою отримання приданого, неписьменністю, культурним схваленням побиття дружини, мовчання жінок, полігінією, соціально-економічною залежністю дружини, бідністю, стигматизація та наркозалежність чоловіка. Загалом кожен з цих чинників, як визначили науковці можна об'єднати під егідою вікових патріархальних культурних цінностей, які продовжують створювати контексти, де домашнє насильство відбувається безперервно [10].

Культурно-ментальна традиція домашнього насильства є тим фоном з яким боротися виключно правовими засобами неможливо. Культурно-ментальна традиція домашнього населення - це складний соціокультурний феномен, який виявляє утворені в суспільстві уявлення, норми та цінності, які можуть сприяти виникненню та підтримувати випадкові насильництва в сімейних відносинах. Цей аспект має суттєвий вплив на динаміку та поширення домашнього населення в певній культурній спільноті.

Ментально-культурні чинники проявляються в наступних характеристиках: розповсюдження переконань та стереотипного мислення про те, що насильство в сім'ї є нормальним чи прийнятним у певних суспільних групах чи культурах, оскільки це та поведінка, що має історичне коріння і апробована століттями; існування законодавчих норм, які можуть допускати певні форми насильства в сім'ї, або недостатньо суворе кримінальне переслідування таких нападів; сприяння та схвалення певних обрядів чи традицій, які можуть включати елементи насильства в сімейних відносинах; нормалізація ієрархічних стосунків у сім'ї, де одна особа визнана «головною сім'єю» і має право використовувати засоби насильства; відсутність громадського осуду та пасивність спільноти щодо звернення до домашнього суспільства.

Традиційне суспільство сприяє домашньому насильству, не сприймаючи його досить серйозно та ставлячись до цього як до очікуваного явища, що є нормальним, а інколи й заслуженим. Зокрема, суспільство схвалює (провокує, допускає) домашнє насильство наступними способами.

- Правоохоронні органи, особливо поліція може розглядати насильство в сім'ї не як злочин, а радше як «домашню суперечку». Зазвичай такі органи реагують суттєво в разі значних негативних наслідків, Nilar Kyu та Atsuko Kanai доводять, що «сильний фізичний напад був сильним провісником негативних результатів і тільки після цього офіційного втручання» [11].

- Судові органи застосовують до правопорушників санкції, які не тягнуть за собою суттєвих наслідків, особливо позбавлення чи обмеження волі. Однією з найскладніших проблем є те, що уряди більшості країн розглядають насильство щодо жінок та інші види домашнього насильства як незначну та окрему малозначну соціально складну проблему. В науковій доктрині (Semahegn A., Torrey K., Manu A.) існує певна невизначеність щодо того, чи є насильство щодо жінок приватною чи публічною справою [12].

- Громада зазвичай не піддає остракізму домашніх насильників, члени громади спілкуються та комікують з ними без жодних застережень.

- Священнослужителі чи громадські лідери не акцентують увагу на вказаній проблемі. Корейські експерти провели дослідження серед 84 пасторів, які вказали на домінування їх прихильності до азійських цінностей, підкреслювали необхідність градаційного ставлення між статусом особи у поколіннях та вказували, що проблеми домашнього насильства не є для них пріоритетними, при цьому визнаючи необхідність посилення уваги до проблеми шляхом співпраці духовенства та спеціалістів із психічного здоров'я [13].

- Люди можуть вважати, що насильство є провинною жертви, або що жорстоке поводження є нормальною поведінкою у шлюбі чи сімейному партнерстві. Наприклад, 56% індійських жінок, опитаних громадськими організаціями захисту прав людини, виправдовували, а інколи й схвалювали побиття дружини побутовими причинами, як-от погана кухарка, неповага до свекра, народження дітей жіночої статі, вихід з дому без дозволу [14].

- Гендерно-рольова соціалізація та стереотипи виправдовують образливу поведінку чоловіків.

Отож культурно-ментальні цінності сімейного життя, гендерних стереотипів, виховання дітей тощо може суттєво впливати на те, що рішення спільноти можуть бути неадекватними, тому жертви не можуть отримати необхідну допомогу.

Висновок. Роль культурно-ментальних цінностей суспільства є вагомою, особливо в контексті громадського схвалення проявів домашнього насильства, ігнорування проблеми та сприймаючи його не досить серйозно та ставлячись до цього як до очікуваного явища.

Розв'язання питань, пов'язаних з домашнім насильством, потребує інтегрованого підходу, активної участі громади та владних установ, а також підвищення усвідомленості суспільства щодо негативного впливу цього явища на індивіда, родину та суспільство в цілому. Отже, можна стверджувати, що правова політика у сфері домашнього населення має бути комплексною системою правових та юридичних механізмів запобігання та протидії цьому явищу. Трансформація гендерних норм, подолання негативних сімейних традицій шляхом зміни поведінки та програм, орієнтованих на спілкування, може сприяти нормам гендерної рівності та запобігти домашньому насильству.

Список використаних джерел:

1. OLA B.E., Smith P. What Factors Explain Recent Increases in Husband-to-Wife Violence in Nigerian Households? A Decomposition Analysis of Three Waves of Cross-Sectional Data from 2008 to 2018. *J Fam Viol* 2023. <https://doi.org/10.1007/s10896-023-00607-6>.
2. WHO. Multi-country study on women's health and domestic violence against women. 2007. Geneva: World Health Organization.
3. Tulloch S. Reader's digest oxford: complete word-finder. London: The Reader's Digest Association Limited. 1993.
4. Dutton D. The domestic assault of women. Canada: UBC Press. 1995.
5. Jura F., Bukaliya R. Domestic Violence: Causes and Implications for the Education System *International Journal of Research in Humanities and Social Studies* 2015. Vol. 2 (14). P. 62–72.
6. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: міжнародний документ Ради Європи від 11.05.2011 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.
7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII *Відомості Верховної Ради*. 2018, № 5, ст. 35.

8. Kourti A., Stavridou A., Panagouli E., Psaltopoulou T., Spiliopoulou C., Tsolia M., Sergentanis T.N., Tsitsika A. Domestic Violence During the COVID-19 Pandemic: A Systematic Review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 2023. Vol. 24(2), 719–745. <https://doi.org/10.1177/15248380211038690>.
9. Susmitha B. Domestic Violence: Causes, Impact and Remedial Measures. *Social Change* 2016. Vol. 46(4). P. 602–610. <https://doi.org/10.1177/0049085716666636>.
10. Das T.K., Alam F., Bhattacharyya R., Pervin A. Causes and Contexts of Domestic Violence: Tales of Help-Seeking Married Women in Sylhet, Bangladesh *Asian Social Work and Policy Review*. 2015. Vol. 9, Is. 2. P. 163–176.
11. Kyu N., Kanai A. Prevalence, antecedent causes and consequences of domestic violence in Myanmar. *Asian Journal of Social Psychology* 2005. Vol. 8, Is. 3 P. 244–271.
12. Semahegn A., Torpey K., Manu A. *et al.* Are interventions focused on gender-norms effective in preventing domestic violence against women in low and lower-middle income countries? A systematic review and meta-analysis. *Reprod Health* 2019. Vol. 16. P. 93. <https://doi.org/10.1186/s12978-019-0726-5>.
13. Nam E., Kim C.L., Canada A. Examining Generational Differences, Sociocultural Variables, and Clergy-mental Health Professional Collaboration in Korean American Clergy Response to Intimate Partner Violence. *J Fam Viol* 2023. Vol. 38, P. 829–840. <https://doi.org/10.1007/s10896-022-00424-3>.
14. UNICEF, Violence at home (archive) Voices of Youth Forum. 2005. URL: <http://www.unicef.org/roy/discussions/archived/index>.